

Gumkowski, Andrzej

Stan kadr nauczycielskich i obraz oczekiwań wobec szkoły i nauczycieli

---

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 2, 68-80

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

STAN KADR NAUCZYCIELSKICH I OBRAZ OCZEKIWAŃ WOBEC SZKOŁY I NAUCZYCIELI

1. Wstęp

Nauczycielski stan od wielu lat boryka się z problemami, wydawać by się mogło tak oczywistymi i prostymi, że ich likwidacja lub przynajmniej znaczne zmniejszenie nie powinno nastroczać kłopotów. Stwierdzenie takie jest jednak złudne i nie znajdujące potwierdzenia w rzeczywistości. Występuje wiele uwarunkowań, które nie pozwalają na gruntowne rozwiązanie problemu lokalowego dla oświaty, właściwego wyposażenia klaso-pracowni w sprzęt dydaktyczny, przygotowania kadr nauczycielskich i pełnej obsady etatów, satysfakcjonującego wynagrodzenia za jakże trudną i odpowiedzialną pracę itd. Te i inne problemy powodują obniżenie się poziomu nauczania w wielu szkołach, powstawaniu rozdźwięku między szkołą a życiem, zmniejszenie motywacji do pracy wielu nauczycieli, często niechętny stosunek uczniów do szkoły itp.

Wychodząc naprzeciw wielu, niby znanym, problemom związanym z oświatą, które różnie są odczuwane i interpretowane zarówno przez nauczycieli, jak i uczniów, dokonano za pomocą badań ankietowych sondażu opinii wśród nauczycieli i uczniów szkół średnich woj. ostrołęckiego, uzyskując w ten sposób ocenę obecnej szkoły i nauczycieli. Na podstawie danych z KOiW w Ostrołęce zobrazowano przygotowanie kadr nauczycielskich do zawodu i dynamikę zatrudnienia w ostatnich dwunastu latach oraz stan kadry pedagogicznej w poszczególnych szkołach i placówkach oświatowo-wychowawczych — zarówno na wsi, jak i w mieście — w roku szkolnym 1987/1988.

2. Kadra pedagogiczna w województwie ostrołęckim

Od pedagogicznych umiejętności nauczyciela, poziomu jego specjalistycznego przygotowania, zdolności organizacyjnych, emocjonalnego związku z uczniami, motywacji do pracy oraz stopnia przygotowania stanowiska zależą w dużej mierze jego efekty dydaktyczno-wychowawcze. Nie jest zatem obojętne dla oświaty dzięki komu i czemu oraz jakie osiąga efekty. Lecz, aby były one na miarę końca dwudziestego wieku, istnieje potrzeba stworzenia dogodnych warunków do ich uzyskania. A odpowiednie warunki i określone środki to podstawa do osiągnięcia celu, dalej pozostaje praktyczne działanie. Do tego potrzebni są jednak przygotowani ludzie — nauczyciele w całym tego słowa znaczeniu.

Dynamikę zatrudnienia i stan przygotowania kadry pedagogicznej województwa ostrołęckiego od 1975 roku do 1987 roku ilustruje poniższa tabela 1.

Począwszy od 1975 roku w kolejnych latach widać ciągły wzrost liczby zatrudnionych nauczycieli. Było to powodem wzrastającej w województwie liczby szkół i innych placówek oświatowych, jak i przedszkoli, bibliotek itp. Również

Tabela 1. Stan kadry pedagogicznej woj. ostrołęckiego w latach 1975—1987

Rok szkolny	Ogólna liczba nauczycieli	% nauczycieli z wykształceniem wyższym (bez egz. kwalifik.)	wykształcenie					Średnie	
			wyższe dr	wyższe mgr	wyższe zawodowe	egz. kwalifikac.	SN i równorzędne	pedagogiczne	inne
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1975—1976	4.295	13,69%	—	382	206	—	2.285	1.202	220
1976—1977	4.185	16,39%	—	444	242	—	2.234	1.054	211
1977—1978	4.175	20,36%	—	579	271	111	2.031	996	187
1978—1979	4.396	27,37%	—	933	270	232	1.955	754	252
1979—1980	4.391	27,83%	—	954	268	394	1.778	800	197
1980—1981	4.579	30,86%	—	1.150	263	547	1.626	665	328
1981—1982	4.990	31,04%	—	1.277	272	653	1.575	650	563
1982—1983	5.217	32,13%	—	1.377	299	662	1.609	537	733
1983—1984	5.532	33,06%	—	1.552	277	695	1.584	782	642
1984—1985	5.685	33,47%	3	1.652	251	576	1.662	983	558
1985—1986	6.065	36,47%	5	1.848	359	489	1.788	1.046	530
1986—1987	5.718	36,92%	5	1.819	287	398	1.713	1.080	416
1987—1988	5.729	36,88%	6	1.839	268	289	1.868	1.182	277

¹⁾ Dane z KOiW Ostrołęka

z każdym rokiem wzrastała i nadal wzrasta liczba nauczycieli z wykształceniem wyższym, szczególnie magisterskim. Spowodowane to jest zatrudnianiem w szkołach średnich tylko kwalifikowanych nauczycieli, jak również ciągłego doskonalenia się tych, którzy zostali zatrudnieni w oświacie, nie posiadając pełnych kwalifikacji na poziomie wyższym.

Zestawienie studiujących nauczycieli z uwzględnieniem roku studiów, liczby nauczycieli i placówek zatrudniających za okres od 1983/1984 roku przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2. Studiujący nauczyciele woj. ostrołęckiego — stan w 1987/1988 r.

Lp.	Rok studiów Placówki ośw.-wychowawcze	Ogółem	1983/84 V rok	1984/85 IV rok	1985/86 III rok	1986/87 II rok	1987/88 I rok
1	7	3	4	5	6	7	8
1.	Licea ogólnokształcące	—	—	—	—	—	—
2.	Szkoły zawodowe	12	3	3	3	1	2
3.	Szkoły rolnicze	5	1	1	—	1	2
4.	Szkoły podstawowe	359	29	77	94	78	81
5.	Przedszkola	21	3	8	5	3	2

c.d. tabeli 2

1	2	3	4	5	6	7	8
6.	Domy dziecka	3	1	1	—	—	1
7.	Specj. ośrodki szk.-wychow.	22	2	7	2	6	5
8.	Filie WBP i WPWZ	2	1	—	—	1	—
9.	Inne	4	1	3	—	—	—
10.	RAZEM	428	41	100	104	90	93
11.	Procent	100,0	9,58	23,36	24,30	21,03	21,73

¹⁾ Dane z KOiW w Ostrołęce

Stosunkowo duża liczba studiujących nauczycieli — 7,4% ogółu zatrudnionych w oświacie woj. ostrołęckiego (w 1987/88 r. zatrudnionych było 5.729 nauczycieli) — świadczyć może o rozumieniu potrzeby uzupełniania wykształcenia, jak również o wymaganiach kwalifikacyjnych, jakie powinien spełniać nauczyciel. I chociaż poziom wykształcenia ma wpływ na efekty finansowe nauczyciela — co motywuje do doskonalenia — to jednak znaczącym rezultatem wyższych kwalifikacji będą wyniki dydaktyczno-wychowawcze, co dla społecznego dobra jest szczególnie potrzebne.

Cieszy także fakt pojawienia się w oświacie woj. ostrołęckiego nauczycieli z cenzusem doktora. Wszystko to ma niewątpliwie wpływ na wzrost poziomu nauczania i wychowania w szkołach, jak również na prestiż zawodu nauczycielskiego.

2.1. Kadra nauczycielska w Ostrołęckiem w 1987/88 roku

W roku szkolnym 1987/88 w placówkach oświatowo-wychowawczych i opiekuńczych woj. ostrołęckiego zatrudnionych było 5.729 nauczycieli. Nie wszyscy spełniali wymagania kwalifikacyjne zawarte w ustawie z dnia 26 stycznia 1982 r. „karta nauczyciela”, która określa w art. 9.1. „Stanowisko nauczyciela może zajmować osoba, która: 1) posiada wyższe wykształcenie z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym lub ukończyła szkołę kształcąca nauczycieli i podjęmie pracę na stanowisku, do którego są to wystarczające kwalifikacje...”. Są to również konsekwencje niewłaściwej realizacji uchwalonej przez Sejm PRL w dniu 27.04.1972 r. poprzedniej „Karty praw i obowiązków nauczyciela”, która ustalała „... zasadę, że w Polsce każdy nauczyciel musi mieć ukończone studia wyższe”¹. Aby to osiągnąć, zapisom tym powinny towarzyszyć odpowiednie rozwiązania systemowe, które przyciągałyby do zawodu nauczycielskiego dużą liczbę najbardziej predysponowanych ludzi.

Stan kadry pedagogicznej w woj. ostrołęckim w roku szkolnym 1987/88 z uwzględnieniem typów placówek oświatowo-wychowawczych i opiekuńczych, poziomu wykształcenia i zatrudnienia ogółem w mieście i na wsi przedstawiono w tabeli 3².

¹ Wincenty Okoń: Słownik pedagogiczny Warszawa 1975, PWN, s. 189

² Tabela 3 opracowana na podstawie danych z KOiW w Ostrołęce

Tabela 3. Kadra nauczycielska w woj. ostrołęckim w roku szkolnym 1987/88 (dane z KOIW w Ostrołęce, stan na dzień 15 września 1987 roku

Typ szkoły	Nauczyciele		Poziom wykształcenia																
			studia wyższe					studium		licium		średnie		inne					
			stopień dr	magister	zawodowe	egzamin kwalifikacyjny	licium nauczycielskie	pedagogiczne	bez kwalif. pedag.	wykształcenie									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
Licium ogólnoksz.	1 155	—	2	—	1 140	—	8	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Szkoły zawodowe	13 501	42	2	—	13 389	35	35	—	9	3	47	1	12	1	6	1	1	1	
Szkoły rolnicze	17 127	84	2	1	10 81	56	7 17	4	2	2	16	15	3	3	6	3	—	—	
Warsztaty szkolne	7 194	40	—	—	3 14	3	2 12	1	1	—	134	25	13	6	20	5	—	—	
Przedszkola	38 686	308	—	—	55 18	18	8	3	21	6	423	194	119	64	60	23	—	—	
Szkoły podstawowe	105 3653	2308	—	—	18 944	438	14 159	82	233	135	1169	756	980	765	73	132	—	—	
Domy dziecka	45	15	—	—	16	2	1	1	5	2	16	7	7	3	—	—	—	—	
Specj. ośr. szk. wych.	118	17	—	—	45	5	8	1	12	6	20	3	30	1	3	1	—	—	
Internaty	4 88	21	—	—	2 38	8	1 6	2	4	1	24	4	13	4	3	2	—	—	
Filie WBP i WPWZ	1 69	—	—	—	59	—	43	—	—	—	4	—	2	—	1	—	—	—	
Inne placówki ośw.-wychow.	2 93	13	—	—	1 58	8	1 11	3	—	—	12	1	3	1	9	—	—	—	
Liczby bezw.	188 5729	2848	6	1	48 1839	573	25 268	97	289	155	1868	1006	1182	848	115	167	1	1	
procent	100,0	49,71	0,1047	16,67	32,10	31,158	4,68	36,19	5,04	53,63	32,61	53,85	20,63	71,74	4,82	60,51	0,017	100,0	

b.k.p. — bez kwalifikacji pedagogicznych

Połowiczne rozwiązania spowodowały (problem jest wciąż aktualny) duże braki kadrowe w oświacie i potrzebę zatrudnienia, szczególnie w szkołach wiejskich, absolwentów LO i technikum, którzy dopiero w trakcie pracy kończą kurs pedagogiczny. Mimo że sytuacja taka jest daleka od normalnej, to jednak wiele czynników miało i ma wpływ na ten stan. Powodem było i jest, między innymi, obniżenie się atrakcyjności zawodu nauczycielskiego — stosunkowo niskie płace, trudne warunki pracy itp. — co powodowało w kolejnych latach odejście z oświaty części kwalifikowanej kadry, niechęć do podejmowania pracy w mało atrakcyjnych miejscowościach, szczególnie wiejskich przez nauczycieli z wykształceniem wyższym lub SN. Nieznaczna część nauczycieli (188 — 3,28% ogółu zatrudnionych w województwie) nie posiada kwalifikacji pedagogicznych, które w tym zawodzie są niezbędne i wymagane.

Problem kadrowy w oświacie likwidowano w roku szkolnym 1987/88, podobnie jak w latach poprzednich, przez zatrudnienie w szkołach nauczycieli emerytów (na 1/2 etatu pracowało 403 emerytów — w tym na wsi 196 i do 1/2 etatu 23 emerytów — w tym na wsi 4), nauczyciele „dochođący”, pracujący na stałe poza oświatą — 158 (w tym na wsi 38) oraz umożliwienie etatowym nauczycielom pracę w godzinach podnadwymiarowych (średnia w województwie — 8,016 godz., w tym na wsi — 8,39 godz.), co w pewnym stopniu rekompensowało ich skromne zarobki, ale również powodowało bardzo duże obciążenie. Okazuje się, jak podaje Wł. Kobyliński na podstawie wyników badaczy z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, że: „...nauczyciele szkół podstawowych na wykonanie zadań zawodowych poświęcają tygodniowo 48,5 godzin, jednakże w szkołach wiejskich pracują aż o 4 godziny więcej niż zatrudnieni w miastach. Zaobserwowano przy tym, że im wyższy staż pracy ma nauczyciel, tym bardziej wydłuża się jego czas pracy i rośnie liczba obowiązków¹⁾”. Za taką oceną można wyrazić opinię, sprzeczną z tą spoza oświaty, jakoby nauczyciele pracowali tylko 18 godzin. Praca nauczyciela jest i czasochłonna, trudna, i wymagająca bardzo dobrego przygotowania oraz właściwych warunków, by dawała zamierzone efekty, a poza tym powinna być odpowiednio oceniana i rekompensowana.

2.2. Nauczyciele o sobie i o szkole

Pragnąc dokonać oceny problematyki szkolnej we wrześniu 1988 roku dokonano badań ankietowych wśród nauczycieli szkół podstawowych i średnich woj. ostrołęckiego. W opracowaniu przedstawiono wyniki z ankiet 20 nauczycieli (badania w toku) z pełnymi kwalifikacjami na poziomie wyższym magisterskim i średnim stażem pracy 19,8 lat. Trudno przy tak niewielkiej liczbie respondentów uogólniać wyniki, ale ich przedstawienie może posłużyć do przemyśleń i refleksji dla innych nauczycieli oraz kierownictwa oświaty.

W ankiecie zadano nauczycielom 6 pytań (w tym 3 otwarte i 3 zamknięte), które dotyczyły deklaracji zmian w oświacie, opinii o dobrej szkole i dobrym nauczycielu, możliwości wykonywania obowiązków w obecnym systemie oświaty, czynników rażących w obecnej szkole oraz czynników wpływających na uzyskiwanie przez uczniów niskich wyników w nauce.

Na pytanie: „Czy w obecnym systemie oświaty bardzo dobry nauczyciel może wzorowo wykonywać całość swoich obowiązków?”, uzyskano następujące wyniki: — zdecydowanie tak — 2 nauczycieli

¹⁾ Władysław Kobyliński: ABC organizacji pracy nauczyciela. Warszawa 1984, WSiP, s. 204

— raczej tak	— 6 nauczycieli
— raczej nie	— 9 nauczycieli
— zdecydowanie nie	— 3 nauczycieli

Razem: 20 nauczycieli

Aż 90% respondentów nie jest w pełni przekonanych o możliwości wzorowego wykonywania obowiązków w obecnym systemie oświaty i to przez bardzo dobrych nauczycieli. Znaczna część wyraża opinię wręcz negatywną. Można zatem snuć domysły, że znacznie gorsze byłyby wyniki odnoszące się do nauczycieli przeciętnych lub tych, którzy wykonują obowiązki nie posiadając odpowiednich kwalifikacji.

Uzasadnienia powyższych poglądów ankietowanych nauczycieli można dopatrywać się w odpowiedzi na pytanie: „Gdyby mógł(a) Pan(i) dokonać zmian w oświacie, to czego głównie by one dotyczyły? Proszę podać kilka problemów, uwzględniając kolejność od najważniejszych do mniej istotnych”. Wśród odpowiedzi pierwsze miejsce zajmują problemy dotyczące (cytuję fragmenty wypowiedzi nauczycieli): „katastrofalnego stanu bazy dydaktycznej szkoły”, „wzmocnienia dyscypliny pracy nauczycieli, uczniów i pracowników administracji”, „zwiększenia samodzielności szkoły, zwłaszcza dyrektorów szkół w prowadzeniu placówek”, „podwyżki płac”. „zwiększenia roli komitetu rodzicielskiego we współpracy ze szkołą”, „zmniejszenia ilości uczniów w klasie do 24”, „stabilizacja”, „systemu płac — uwzględniając płace od efektów nauczania”, „podniesienia rangi zawodu nauczycielskiego — najzdolniejsi ludzie”, „zmiany w metodach nauczania”, „stabilizacji programów i podręczników”, „dostosowania programów nauczania do przeciętnego ucznia”, „jednozmianowości szkół”, „uposażenia nauczycieli”, „znacznego zróżnicowania wynagrodzenia w zależności od wykształcenia”.

Najistotniejszymi sprawami, które wśród propozycji nauczycieli dotyczących zmian w oświacie zajmują II miejsca, są: „większa swoboda szkół w realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych”, „programy mniej ambitne, ale praktycznie przygotowujące ucznia”, „życzliwszy stosunek nauczycieli do młodzieży”, „zaopatrzyć szkoły w niezbędne podręczniki, wzbogacić bazę”, „podnieść wymagania w stosunku do nauczycieli i podnieść pobory, by pracować na 1 etacie”, „wyposażyć pracownie w pomoce dydaktyczne”, „poprawić warunki lokalowe”, „przepisy — zmniejszyć ilość”.

Wśród innych propozycji powtarzają się te, które dotyczą zmniejszenia obciążenia ucznia nauką, uatrakcyjnienia szkoły, zdecydowanej poprawy bazy szkolnej i wyposażenia w środki dydaktyczne.

Cytowane wypowiedzi nauczycieli ukazują wiele istniejących problemów, które mają duży wpływ na efekty pracy zarówno nauczyciela, jak i ucznia, na atrakcyjność szkoły i jej rzeczywistą przydatność do życia. Zatem wiele nieprawidłowości powinno ulec poprawie, jeżeli nie chcemy narzekać na szkołę, kształcić „na niby” i mieć efekty dalekie od zamierzanych — zarówno w oświacie, jak i w następstwie, w życiu społeczno-gospodarczym, kulturalnym itd.

Niejako uzupełnieniem powyższych propozycji jest opinia badanych nauczycieli o dobrej szkole, którą wyrazili w pytaniu otwartym: „Gdyby mógł(a) Pan(i) o dobrej szkole, to jaka ona być powinna?”.

Hierarchia liczbowa zgłaszających (ważności problemu) jest następująca:

1. posiadająca dobrze przygotowaną kadre — 8 nauczycieli

2. dobrze wyposażona w sprzęt dydaktyczny	— 8	„
3. umożliwiająca autentyczny rozwój uzdolnień i zainteresowań i zainteresowań	— 8	„
4. prowadząca szeroko zajęcia pozalekcyjne, rozwijające zainteresowania i pogłębiające wiedzę ucznia	— 5	„
5. w której nauka odbywa się na jedną zmianę	— 5	„
6. mająca dobre warunki higieniczno-sanitarne	— 4	„
7. ściśle współpracująca z rodzicami, instytucjami i organizacjami społecznymi	— 4	„
8. ucząca samodzielności, działalności społecznej i konsekwencji w działaniu	— 4	„
9. niezbyt duża	— 3	„
10. która przygotowywałaby do życia	— 3	„
11. będąca drugim domem	— 2	„
13. w której panuje atmosfera sprzyjająca nauce i pracy	— 2	„
14. osiągająca bardzo dobre wyniki w pracy dydaktyczno-wychowawczej	— 2	„

Przytoczone wypowiedzi potwierdzają wcześniejsze opinie i propozycje świadczące, że dobrze przygotowana kadra nauczycielska, dobrze wyposażona w sprzęt dydaktyczny, szkoła, w której panuje miła, serdeczna atmosfera to podstawowe warunki osiągnięcia wysokich efektów dydaktyczno-wychowawczych. Potwierdza to w pewnym sensie w swojej wypowiedzi T. Neville Postlethwaite wskazując między innymi, że: „Absolutnym minimum byłoby posiadanie książeczek, stołów, światła elektrycznego i fotokopiarek, a także nauczycieli przygotowanych do realizacji programów i do kierowania zajęciami uczniów, ale w wielu krajach nie wszystkie z tych warunków są przestrzegane”¹⁾.

Pożądany obraz nauczyciela uzyskano na podstawie zestawienia odpowiedzi na pytanie: „Jaki Pani, Pana zdaniem powinien być dobry nauczyciel?. Częstość odpowiedzi jest następująca (spośród 38 odpowiedzi przedstawiono 20):

1. posiadający pełne wyższe wykształcenie, będącym świetnym fachowcem	— 17	nauczycieli
2. dobry pedagog	— 7	„
3. lubiący swoją pracę	— 5	„
4. zaangażowany w działalność społeczną	— 5	„
5. o wzorowej postawie ideowej i moralnej	— 4	„
6. kochający młodzież	— 4	„
7. mający umiejętność szybkiego kontaktu z ludźmi	— 4	„
8. wymagający od siebie i od uczniów	— 4	„
9. życzliwy	— 4	„
10. osiągający wysokie wyniki w nauczaniu	— 3	„
11. aktualizujący wiedzę	— 3	„
12. znający warunki domowe ucznia i jego możliwości	— 3	„
13. wyrozumiały	— 3	„
14. mający autorytet wśród uczniów	— 2	„
15. o łagodnym usposobieniu	— 2	„
16. wspaniały człowiek	— 2	„

¹⁾ T. Neville Postlethwaite: Powodzenia i niepowodzenia szkolne (W): Nowoczesność w kształceniu i wychowaniu. Wybór artykułów z kwartalnika „Perspectives” wydanego przez UNESCO (redakcja naukowa Czesława Kupisiewicza). Wyd. I, WSiP, Warszawa 1985, s. 277

17. kulturalny	— 2	"
18. obiektywny	— 2	"
19. dobrze przekazujący wiedzę	— 2	"
20. przede wszystkim będący człowiekiem	— 2	"

Przedstawione przez ankietowanych cechy dobrego nauczyciela świadczą o bardzo wysokich wymaganiach stawianych (przypisywanych) ludziom na tym stanowisku (w tym zawodzie), bo też właśnie Oni są (powinni być) mistrzami kształtującymi ludzką mądrość. Od ich fachowości, postawy i zaangażowania oraz cech osobowościowych — jak zostało to wyżej określone — w znacznej mierze zależy atmosfera panująca w szkole, efekty pracy uczniów oraz ich rozwój. U wielu nauczycieli większość tych pozytywnych cech można na codzień zaobserwować, są też jednostki, którym zdecydowanie ich brakuje.

3. Uczniowie o szkole i nauczycielach

W czasie badań dotyczących dynamiki aspiracji uczniów szkół woj. ostrołęckiego na ogólną liczbę 626 uczniów i słuchaczy (z 26 klas — klas V technikum, klas I PSZ, I PSM, I SN) ankietowano 543 (86,74% ogółu).

W niniejszym opracowaniu przedstawiono odpowiedzi na dwa pytania dotyczące opinii o dobrej szkole i o dobrym nauczaniu. Zadano te same pytania nauczycielom i uczniom, istnieje zatem możliwość porównania odpowiedzi nauczycieli i młodzieży będącej u progu wyjścia ze szkoły, mającej już bogate doświadczenia szkolne.

Wśród odpowiedzi na pytanie: „Gdybyś mówił(a) o dobrej szkole, to jaka ona być powinna?” uzyskano aż 49 cech (prezentowanych w brzmieniu wyrażonym przez respondentów), w których hierarchia przedstawia się następująco:

1. prawidłowo wyposażona w pomoce naukowe	— 173	uczniów
2. taka, do której idzie się z przyjemnością	— 120	"
3. posiadająca przygotowaną kadrę pedagogiczną	— 96	"
4. w której istnieje właściwa organizacja nauki	— 84	"
5. w której panuje wzajemna tolerancja i zrozumienie	— 62	"
6. w której panuje wzajemna miła atmosfera	— 66	"
7. rozwijająca zainteresowania uczniów	— 61	"
8. zapewniająca rozrywkę i rekreację	— 58	"
9. prezentująca wysoki poziom nauczania	— 55	"
10. przygotowująca dobrze do zawodu	— 54	"
11. posiadająca dobre warunki do nauki	— 54	"
12. gdzie istnieje możliwość czynnego uczestnictwa w kołach zainteresowań	— 49	"
13. w której nie ma barier między nauczycielami i uczniami	— 46	"
14. czysta	— 45	"
15. w której kwitnie życie kulturalne	— 38	"
16. właściwie przygotowująca do życia w społeczeństwie i rodzinie	— 34	"
17. pomocna w realizacji planów życiowych ucznia	— 34	"
18. zapewniająca młodzieży warunki do pełnego rozwoju	— 33	"
19. stwarzająca miły wygląd, dobre wrażenie	— 32	"
20. dobrze wychowująca	— 31	"
21. stanowiąca drugi dom	— 30	"
22. ucząca rzetelnej pracy	— 29	"

posiadająca dobre zaplecze sportowe	—	27	"
24. sprawiedliwa	—	24	"
25. niezakłamana	—	22	"
26. przestrzenna	—	22	"
27. nie przeciążająca obowiązkami	—	22	"
28. w której uczniowie byłiby traktowani z godnością człowieka	—	21	"
29. sprawiedliwie oceniająca wszystkich uczniów, znająca ich problemy	—	20	"
30. w której uczeń będzie miał w jakimś stopniu wpływ na podejmowane decyzje	—	19	"
31. ucząca młodzież pożytecznych rzeczy	—	19	"
32. umożliwiająca uczniom rozwiązywanie problemów	—	16	"
33. pozostawiająca po sobie miłe (dobre) wspomnienia	—	16	"
34. nie poniżająca ucznia	—	12	"
35. posiadająca mniej przedmiotów obowiązkowych	—	10	"
36. bez przeładowanych programów	—	8	"
37. realizująca poprawnie programy nauczania	—	7	"
38. przygotowująca praktycznie do życia	—	7	"
39. zgodna z zainteresowaniami ucznia	—	7	"
40. posiadająca właściwe warunki higieniczno-sanitarne	—	6	"
41. kładąca większy nacisk na samokształcenie	—	5	"
42. interesująca się losami absolwentów	—	4	"
43. zachęcająca uczniów do wykonywania czynów społecznych	—	4	"
44. zapewniająca dużo czasu na działalność samorządową	—	4	"
45. dająca możliwość potwierdzenia teorii w praktyce	—	2	"
46. mająca zgraną grupę nauczycieli	—	1	"
47. bez okolicznościowych apeli	—	1	"
48. bez przeładowanych klas	—	1	"
49. przede wszystkim katolicka	—	1	"

Przedstawiony obraz oczekiwań młodzieży dotyczących dobrej szkoły, w dużej mierze zgodnych z deklaracjami nauczycieli, pozwala na orientację o jakiej szkole „śni” młodzież. W zdecydowanej większości deklaracji nie ma niczego co by wykraczało poza to wszystko, co obecną szkołę obowiązuje. Stąd też przedstawione przez młodzież opinie i ich hierarchia zostały w opracowaniu ukazane w nie zmienionej formie, chociaż istnieje możliwość zestawienia ich w tematyczne bloki, z których na czoło wysunąłby się problem prawidłowych warunków do nauki w szkole, dopiero jej wyposażenie w sprzęt dydaktyczny, właściwej organizacji nauki. Byłaby to szkoła, do której idzie się z przyjemnością itd. Drugą bardzo ważną sprawą, ukazaną przez zdecydowaną większość respondentów, jest właściwe przygotowanie kadry pedagogicznej i jej postępowanie zgodne z etyką zawodową.

O dobrej szkole ankietowani uczniowie piszą:

1. „Dobra szkoła to przede wszystkim szkoła, w której uczeń nie musi się uczyć tylko dla samych ocen, nie musi obawiać się czy profesor ma swój dobry dzień, czy też zły. Dobra szkoła to taka, w której rzeczywiście można się czegoś nauczyć. Bardzo często bywa tak, że nauczyciele udają, że uczą, a uczniowie, że wszystko to rozumieją. W szkole dużo uwagi poświęca się przedmiotom, które nigdy się nie przydadzą, a z kolei mniej wychowaniu moralnemu”.
2. „Szkoła, o jakiej kiedyś marzyłem, nie spełnia się. Zawsze szedłem do niej

niechętnie, gdyż nic się w niej nie dzieje. Nie ma co robić na przerwach i poza zajęciami, jest nudna i tylko od czasu do czasu ktoś zrobi jakiś głupi żart, beznadziejny. To mi nie odpowiada. A i lekcje też są nudne. Szkoła ma stare wyposażenie w urządzenia techniczne tak, że po wyjściu z niej nic nie będą wiedział o nowoczesnej technice”.

3. „Często zwykło się mówić, że szkoła to drugi dom, chciałabym, żeby tak było naprawdę. Aby było to miejsce spotkań ludzi, wspólnych problemów, czegoś, co by jednoczyło ludzi zarówno w nauce, jak i w pracy, gdzie można by było doskonalić umiejętności, rozbudzać zainteresowania, kształtować charakter, uczyć postaw życiowych, uczestnictwa w zabawie itp. Powinien tu istnieć życzliwy stosunek uczniów do siebie, jak i do nauczycieli i odwrotnie — może nawet partnerski”.
4. „Mała, żeby każdy się znał, uczniowie z nauczycielami, nauczyciele z uczniami, dużo interesujących wydarzeń, rozrywek, żeby nauczyciele byli mili, pomagali, żeby było widać, że człowiek jest potrzebny na tym świecie, że komuś na tym zależy. To by była dobra zachęta do nauki”.
5. „Więcej uwagi poświęciłabym sprawom wychowania, a skróciłabym wymiar godzin typowej nauki. Dziecko uczy się w szkole, w domu, przed blokiem, u babci, w czasie świąt, ferii, wakacji. I co z tego płynie, że nawet dorosły człowiek ma dość. Nikt nie potrafi mu pomóc, zrozumieć go. 24 godziny na dobę myśli o szkole, kojarzy się z klasówką, odpytywaniem, i co on jest winien? Tylko tyle, że nic nie rozumie, a jak raz nie zrozumie, to ciągnie się to za nim cały czas”.
6. „Powinna w niej panować miła, rodzinna atmosfera, a nie strach przed każdą lekcją. Nauczyciele powinni być sprawiedliwi i wymagać od uczniów tego, co sami są w stanie przekazać. Faktycznie zaś nauczyciele w większości są nie przygotowani do zajęć, czytają wszystko z książek, co moglibyśmy robić sami, nie przekazują żadnych ciekawych wiadomości”.
7. „Szkoła jest w założeniach placówką dydaktyczno-wychowawczą, ale dlaczego nie ma w niej zrozumienia, dlaczego nie można porozmawiać o problemach, jakie nas nurtują. Szkoła cały czas pokazuje jak potrafi człowieka poniżyć, jaka jest wielka i silna. Stara się wychować idealnego ucznia, a nie człowieka. Szkoła powinna być drugim domem, a nie powinien istnieć mur między nauczycielem i uczniem. Powinna istnieć miła atmosfera, zaufanie, szacunek i... dowcip — czego brakuje! Czas nauki powinien być urozmaicony rajdami i różnego rodzaju rozrywką”.

543 takich i temu podobnych wypowiedzi, nieraz o znacznie dosadniejszej wymowie, jest pewnym dowodem oczekiwań młodzieży (uczniów) i potrzeby zmian w pracy dydaktyczno-wychowawczej obecnej szkoły. Trudno od zaraz wyposażyć szkołę w najnowszy sprzęt (problem od lat aktualny), wybudować tyle szkół, by nauka odbywała się na jedną zmianę, by w każdej szkole była piękna sala gimnastyczna z basenem itp. Natomiast nie powinno być usprawiedliwienia na brak podręczników, na niewłaściwe programy nauczania i ich realizację, na brak wzajemnego poszanowania itd. Należałoby dokonać oceny faktycznych efektów dydaktycznych i wychowawczych szkoły. Jest to trudne, ale na takim stwierdzeniu poprzestać nie można. Jednak to, że obecna szkoła powinna więcej uwagi poświęcać sprawom wychowawczym, jest akcentowane i przez samą młodzież i przez wielu nauczycieli i wiele osób spoza oświaty. A dokonać tego będzie można tylko wtedy, jeżeli treść metody i organizacja zajęć w szkole faktycznie będą zachęcały do uczestniczenia w tych zajęciach.

Obraz cech dobrego nauczyciela uzyskano na podstawie odpowiedzi uczniów na pytanie: „Jaki Twoim zdaniem powinien być dobry nauczyciel?”. Hierarchia odpowiedzi (cech) jest następująca:

1. wyrozumiały	— 277	uczniów
2. sprawiedliwy w ocenianiu	— 182	"
3. wykształcony, mądry, posiadający duży zasób wiedzy	— 160	"
4. dobrze przekazujący wiedzę	— 115	"
5. uczciwy	— 72	"
6. potrafiący w każdej sytuacji doradzić i pomóc	— 69	"
7. życzliwy	— 67	"
8. przyjaźnie nastawiony do uczniów	— 57	"
9. prowadzący interesująco lekcje	— 56	"
10. uśmiechnięty	— 56	"
11. wymagający od siebie i od uczniów jednakowo	— 54	"
12. rozumiejący uczniów	— 54	"
13. interesujący się problemami uczniów	— 45	"
14. nawiązujący łatwy kontakt z młodzieżą	— 44	"
15. koleżeński	— 42	"
16. z poczuciem humoru	— 40	"
17. sumienny	— 39	"
18. szczery	— 36	"
19. lubiący wszystkich uczniów jednakowo	— 35	"
20. umiejący porozmawiać na każdy temat	— 34	"
21. dobry organizator	— 31	"
22. potrafiący zachęcić ucznia do nauki	— 31	"
23. miły	— 31	"
24. dobry pedagog	— 29	"
25. inteligentny	— 28	"
26. pracowity	— 28	"
27. stanowczy	— 26	"
28. stanowiący wzór dla ucznia	— 26	"
29. potrafiący zainteresować swoim przedmiotem	— 26	"
30. spokojny, opanowany	— 26	"
31. zdyscyplinowany	— 23	"
32. wzbudzający zaufanie	— 22	"
33. obiektywny	— 22	"
34. lubiący swój zawód	— 21	"
35. stosujący dobre metody nauczania	— 20	"
36. stale podnoszący swoje kwalifikacje	— 20	"
37. dobry	— 19	"
38. konsekwentny	— 18	"
39. nie kpiący z uczniów	— 17	"
40. cieszący się autorytetem	— 17	"
41. odpowiedzialny za wyniki uczniów	— 17	"
42. kulturalny	— 16	"
43. tolerancyjny	— 16	"
44. cierpliwy	— 16	"
45. niezdolny	— 14	"

46. mający stałe poglądy	—	14	"
47. nie będący postrachem uczniów	—	13	"
48. będący przede wszystkim człowiekiem	—	13	"
49. dbający o interesy uczniów	—	12	"
50. zaradny	—	11	"
51. mający własne zdanie	—	9	"
52. ceniący samodzielność ucznia	—	9	"
53. utrzymujący dyscyplinę	—	9	"
54. mający predyspozycje do zawodu	—	8	"
55. opiekuńczy	—	8	"
56. wytrwały	—	8	"
57. potrafiący zachować się w każdej sytuacji	—	7	"
58. nie uznający przedmiotu, którego uczy za najważniejszy	—	4	"
59. łagodny	—	4	"
60. nie będący służbiście	—	4	"
61. potrafiący przyznać się do popełnionych błędów	—	3	"
62. poruszający problemy uczniów	—	3	"
63. bez nałogów	—	2	"
64. przedsiębiorczy	—	2	"
65. umiejący zorganizować wypoczynek dla uczniów	—	1	uczeń
66. wrażliwy	—	1	"
67. wierzący	—	1	"

Pełny obraz cech nauczyciela wymienionych przez uczniów pozwala sądzić, że widzą w nim człowieka prawie idealnego. Zdecydowanie jednak podkreślają wyrozumiałość, sprawiedliwość w ocenianiu, duży zasób wiedzy i umiejętność jej przekazywania oraz serdeczny stosunek do uczniów. Jest to problem najczęściej akcentowany w wypowiedziach i mający znaczny wpływ na stosunek uczniów do szkoły.

W wypowiedziach uczniów dobry nauczyciel ukazywany jest najczęściej w następujący sposób:

1. „Dobry nauczyciel powinien przede wszystkim zdobyć zaufanie i poparcie wśród uczniów, zrozumieć ich problemy, pomóc w trudnych sytuacjach. Nie powinien pokazywać, że ja to nauczyciel, a ty to uczeń. W naszej szkole są takie przypadki, że nauczyciel objawia swoją wyższość nad uczniem, a mało takich nauczycieli, którzy chcą współdziałać z nami. Brakuje u nas w szkole ciekawych inicjatyw i mało się robi w tym kierunku, aby ten problem poprawić. Lekcje są prowadzone nieciekawie (nie wszystkie), kładzie się nacisk głównie na to aby wypełnić program nauczania, nie patrząc na to, czy jest on zrozumiały dla uczniów, czy nie”.
2. „Moim zdaniem dobry nauczyciel to przede wszystkim człowiek o odpowiednich kwalifikacjach, posiadający duży zasób wiedzy (a nie tak, jak niektórzy nauczyciele w mojej szkole). Poza tym powinien to być człowiek, który starałby się zrozumieć młodzież, pomagać jej w trudnych sytuacjach życiowych, odnoszący się do uczniów w sposób życzliwy a nie z tonem wyższości w głosie, a nawet z ironią”.
3. „Powinien posiadać szeroką wiedzę i umiejętność przekazywania jej. Powinien być wyrozumiały, opanowany, zdecydowany. W ocenianiu powinien kierować się wiadomościami ucznia, a nie jego pochodzeniem, ubraniem czy znajomościami. Swoje osobiste kłopoty powinien zostawić przed drzwiami szkoły”.

4. „Powinien być wyrozumiały, tolerancyjny, z poczuciem humoru, ale jednocześnie wymagający, z poczuciem humoru, ale jednocześnie wymagający, prowadzący ciekawe zajęcia i stwarzający przyjacielskie stosunki z uczniami. Powinien być dla ucznia wzorem do naśladowania. A jak jest naprawdę?”

To uczniowskie pytanie: „A jak jest naprawdę?” w pewnym stopniu niepokoi, a zarazem prowokuje do odpowiedzi, że chociaż istnieją przypadki odstępstw nielicznych nauczycieli od obowiązków, to jednak zdecydowana większość prezentuje postawy zgodne z etyką zawodową i godne wysokiej oceny. Znaczna część nauczycieli woj. ostrołęckiego ma wysokie, a nawet bardzo wysokie kwalifikacje zawodowe (przedstawione w tabeli 3), tak wyraźnie podkreślane przez młodzież.

Istniejące w wielu szkołach województwa problemy lokalowe, niedostatku pomocy dydaktycznych, a nawet podręczników utrudnia pracę nauczycieli i naukę uczniów. Obniża to atrakcyjność szkoły i powoduje w wielu przypadkach niską jej ocenę przez młodzież. Ukazuje potrzebę rozwiązania wielu problemów w oświacie — tak by nauka i wychowanie realizowane były zgodnie z potrzebami i oczekiwaniami społecznymi — także potrzebami i oczekiwaniami indywidualnymi.

W wypowiedziach uczniów dobrej jakości wskazywały na następujące aspekty:

1. „Dobry nauczyciel powinien przede wszystkim służyć uczniom i pomagać im w trudnych sytuacjach. Powinien być przydatny i pomocny, a nie tylko wyśmiać ich. W klasie powinien być przyjazny i miły, a nie tylko surowy i niechętny. Powinien być w stanie rozwiązać problemy i odpowiadać na pytania. Powinien być w stanie pomóc uczniom w trudnych sytuacjach i być dla nich wzorem do naśladowania. Powinien być w stanie rozwiązać problemy i odpowiadać na pytania. Powinien być w stanie pomóc uczniom w trudnych sytuacjach i być dla nich wzorem do naśladowania.
2. „Moim zdaniem dobry nauczyciel to przede wszystkim człowiek, który ma wiedzę i umiejętności, potrafi przekazać wiedzę i umiejętności, a nie tylko wyśmiać ich. Powinien być w stanie rozwiązać problemy i odpowiadać na pytania. Powinien być w stanie pomóc uczniom w trudnych sytuacjach i być dla nich wzorem do naśladowania.
3. „Powinien posiadać szeroką wiedzę i umiejętności, potrafić przekazać wiedzę i umiejętności, a nie tylko wyśmiać ich. Powinien być w stanie rozwiązać problemy i odpowiadać na pytania. Powinien być w stanie pomóc uczniom w trudnych sytuacjach i być dla nich wzorem do naśladowania.